

II. Кліматично-правничі проблеми сучасного агроекологічного розвитку

Олена Гафурова

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри аграрного, земельного
та екологічного права імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1986-826X>
gafurova.olena@gmail.com

УДК 349.42

ПРАВНИЧІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КЛІМАТИЧНО ОРІЄНТОВАНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті проведено науково-теоретичний аналіз правових засад розвитку кліматично орієнтованого сільського господарства в Україні.

Зазначається, що кліматично орієнтоване сільське господарство є підходом, визнаним на міжнародному рівні, який сприяє забезпеченню продовольчої безпеки, ефективному функціонуванню сільськогосподарського виробництва в умовах зміни клімату і зменшенню його негативного впливу на довкілля. Така практика господарювання спрямована на вирішення трьох основних завдань: 1) стабільне підвищення продуктивності та дохідності сільського господарства; 2) його адаптація до зміни клімату; 3) скорочення та/або усунення викидів парникових газів. Відповідно законодавство, яким регулюються виробничі відносини в аграрному секторі економіки, включаючи використання природних ресурсів сільськогосподарськими товаровиробниками, має будуватися на засадах кліматично орієнтованого сільського господарства. Враховуючи зазначене, робиться висновок про необхідність розробки і прийняття концепції розвитку цієї системи господарювання, а також довгострокової загальнодержавної цільової програми агроекологічного розвитку України, в основу якої має бути покладена вищезазначена концепція.

Стверджується, що важливим є заохочення суб'єктів господарювання до впровадження методів кліматично орієнтованого сільського господарства. Зважаючи на те, що їх застосування залежить від місцевих соціально-економічних і кліматичних умов, пропонується розробка спеціальних науково обґрунтованих рекомендацій для аграріїв, проведення з ними роз'яснювальної роботи тощо.

Ключові слова: кліматично орієнтоване сільське господарство; парникові гази; зміни клімату; екологічна безпека; продовольча безпека; сільськогосподарське виробництво; агроекологічний розвиток; сталий розвиток сільських територій; природні ресурси.

За даними, які містяться у звіті Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (англ. Food and Agriculture Organization, FAO) “Стан продовольчої безпеки та харчування у світі, 2024”, майже 757 млн людей, що становить 9,4 % населення планети, можуть відчувати голод¹. Причому

¹ The State of Food Security and Nutrition in the World 2024. Financing to end hunger, food insecurity and malnutrition in all its forms. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, International

забезпечувати продовольчу безпеку надалі стане значно складніше. Адже до 2050 р. потрібно виробляти приблизно на 70 % більше продуктів харчування, щоб прогодувати понад 9 млрд людей². Крім того, слід враховувати і залежність сільськогосподарського виробництва від природно-кліматичних умов. Уже сьогодні негативні наслідки зміни клімату проявляються не просто у підвищенні рівня середньорічних температур, а й у дедалі частіших надзвичайних погодних явищах (засухи, повені, шторми, урагани тощо) та, як зазначають фахівці, у наявності водного дефіциту; поширенні небезпечних комах і патогенів; погіршенні умов випасу, зменшенні кормової бази та теплових стресах у тварин³. Усе це призводить до зниження врожайності сільськогосподарських культур, а також негативно впливає на продуктивність сільськогосподарських тварин. З іншого боку, слід відмітити, що процес сільськогосподарського виробництва безпосередньо пов'язаний із забрудненням довкілля. Адже глобальна агропродовольча система залишається основним джерелом викидів метану і використовує близько 70 % прісної води. Також здійснення сільськогосподарської діяльності є основною причиною вирубки лісів, що загрожує, наприклад, природним екосистемам басейнів річок Амазонка та Конго⁴. У контексті зазначеного особливої актуальності набуває дослідження правових аспектів забезпечення розвитку кліматично орієнтованого сільського господарства (Climate Smart Agriculture, CSA), у рамках якого стає можливим вирішення як проблеми адаптації сільськогосподарського виробництва до зміни клімату, так і зменшення його негативного впливу на довкілля. До того ж, у науковій літературі не проводилося комплексного дослідження у цій сфері. Хоча не можна не зазначити, що питання правового регулювання сільськогосподарської діяльності, у т. ч. забезпечення екологічної безпеки у процесі її здійснення, ставилися рядом представників аграрно-, земельно- та еколого-правової науки, зокрема: Х. Григор'євою, В. Єрмоленком, Т. Коваленко, К. Кондратьєвою, Г. Корнієнко, Н. Кравець, П. Кулиничем, Т. Курман, С. Марченко, Т. Новак, В. Носіком, А. Статівкою.

Метою статті є науково-теоретичний аналіз правових засад розвитку кліматично орієнтованого сільського господарства в Україні з урахуванням міжнародного досвіду.

Україна є одним із ключових гарантів продовольчої безпеки у світовому масштабі, забезпечуючи частку виробництва соняшникової олії у світовому виробництві у 2022/23 маркетинговому році на рівні 27,8 %, ячменю – 4 %,

Fund for Agricultural Development, United Nations Children's Fund World Food Programme, World Health Organization, 2024. P. 11. <<https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/d5be2ffc-f191-411c-9fee-bb737411576d/content>> (accessed 27.08.2025).

² Climate-smart agriculture (Feb 26, 2024) <<https://www.worldbank.org/en/topic/climate-smart-agriculture>> (accessed 27.08.2025).

³ Аграрний Рубікон: Як зміна клімату переколює сільське господарство? (20.02.2025) <<https://mepr.gov.ua/agrarnyj-rubikon-yak-zmina-klimatu-perekroyuye-silске-gospodarstvo>> (дата звернення 27.08.2025).

⁴ Climate Smart Agriculture (n 2).

пшениці – 2,7 %, кукурудзи – 2 %, цукру – 0,8 % та частку експорту соняшникової олії у світовому експорті на рівні 40,3 %, кукурудзи – 15 %, ячменю – 8,4 %, пшениці – 7,9 %, цукру – 1,1 % (Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 р.⁵, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. № 1163-р). Але здійснення сільськогосподарського виробництва в умовах війни значно ускладнюється, зважаючи на безпрецедентний рівень забруднення довкілля. Так, за даними Центру екологічних ініціатив “Екодія”, викиди парникових газів тільки за 24 місяці війни зросли до 175 млн тонн CO₂ екв. (еквіваленту діоксиду вуглецю)⁶. Крім того, доволі складною є ситуація зі станом ґрунтового покриву, яка постійно погіршується внаслідок мінування територій, забруднення небезпечними речовинами, залишенням знищеної військової техніки на полях тощо. На думку В. Єрмоленка і А. Мартина, це може призвести до необхідності прийняття рішення про зміну складу угідь і перехід до альтернативних варіантів землекористування або про повне виведення територій із земельного обігу⁷. Відповідно постає питання щодо здійснення заходів, спрямованих на адаптацію аграрного сектору країни до нових реалій. До того ж, ліквідація наслідків війни для сільського господарства потребуватиме значних фінансових вкладень. За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на 2025 р. прямі збитки в агросекторі становили 11,2 млрд доларів. Окремим пунктом 700 млн доларів – затрати на зрошення та водні ресурси⁸. У таких умовах наша країна має виконувати взяті на себе зобов’язання у напрямі протидії зміні клімату і мінімізації наслідків глобального потепління. Зокрема, вони передбачені Паризькою угодою до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату⁹, ратифікованою Законом України від 14 липня 2016 р.¹⁰ Як сторона цієї угоди, Україна повинна готувати, повідомляти та підтримувати послідовні національно визначені внески, що вона має намір досягти (п. 2 ст. 4). Такі документи країни-учасниці подають кожні п’ять років і в них визначаються заходи (у т. ч. правові) щодо зменшення викидів парникових газів і пом’я-

⁵ Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 № 1163-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

⁶ Вплив російської війни в Україні на клімат. 24 лютого 2022 – 23 лютого 2024. Ініціатива з обліку викидів парникових газів внаслідок війни <<https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/vpluv-ros-viynu-na-klimat2024s.pdf>> (дата звернення 27.08.2025).

⁷ В. Єрмоленко, А. Мартин, ‘Сучасні агроєкологічні виклики у контексті їх впливу на планування використання земель’, *Перші наукові читання з сучасних проблем земельного, аграрного та екологічного права крізь призму творчої спадщини професора Василя Лук’яновича Мунтяна: зб. тез наукових доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 4 квітня 2024 р.)* (В. Носік (ред), Видавець Лисенко М. М. 2024) 45.

⁸ Віталій Коваль: За оцінкою Світового банку, прямі збитки в агросекторі склали – 11,2 млрд доларів (25 лютого 2025 р.) <<https://minagro.gov.ua/news/vitalii-koval-za-otsinkoiu-svitovoho-banku-priami-zbytku-v-ahrosektori-sklaly-112-mlrd-dolariv?v=67bdc67383c46>> (дата звернення 27.08.2025).

⁹ Паризька угода <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text> (дата звернення 27.08.2025).

¹⁰ Про ратифікацію Паризької угоди: Закон України від 14.07.2016 № 1469-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#n2>> (дата звернення 27.08.2025).

кшення наслідків зміни клімату. Оновлений національно визначений внесок України до Паризької угоди¹¹ було схвалено розпорядженням КМУ від 30 липня 2021 р. № 868-р. На жаль, на сьогодні його текст не міститься на офіційних сайтах Верховної Ради України та Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. За Законом України “Про основні засади державної кліматичної політики” від 8 жовтня 2024 р.¹², з метою досягнення кліматичної нейтральності України до 2050 р., забезпечення пом’якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, низьковуглецевого та сталого розвитку, екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки, встановлюється проміжна ціль – зменшення обсягів викидів парникових газів щонайменше на 65 % до 2030 р. відповідно до рівня 1990 р. (ч. 2 ст. 4).

На думку експертів ЄС, підхід, який може допомогти фермерам адаптуватися до наслідків зміни клімату, підвищити продуктивність і дохідність своєї діяльності з одночасним зменшенням рівня викидів парникових газів від її здійснення, є CSA¹³. До того ж, його широке впровадження може сприяти збільшенню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і зниженню світових цін на пшеницю, кукурудзу та рис у майбутніх несприятливих кліматичних умовах¹⁴. Тому CSA активно застосовується в багатьох країнах світу. Однак, як зазначають зарубіжні науковці, проблеми, пов’язані зі змінами клімату в сільському господарстві, не часто розглядаються в законодавстві. На теперішній час не існує жодного обов’язкового визначення CSA, а відповідно і єдиного міжнародно-правового інструменту, пов’язаного з CSA, який би забезпечував загальну основу сільського господарства¹⁵.

На Гаазькій конференції з питань сільського господарства, продовольчої безпеки та зміни клімату, що відбулася у 2010 р. (далі – Гаазька конференція), зазначалося, що CSA сприяє досягненню цілей сталого розвитку, інтегруючи всі його складові (економічну, соціальну та екологічну) з поєднанням вирішення проблем продовольчої безпеки та кліматичних викликів. CSA складається з трьох основних векторів: 1) стабільне підвищення продуктивності сільського господарства та його дохідності; 2) адаптація та підвищення стійкості до змін клімату; 3) зменшення та/або вилучення викидів парни-

¹¹ Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.07.2021 № 868-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2021-%D1%80#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

¹² Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

¹³ Climate-smart agriculture. Solutions for resilient farming and forestry. European Commission. P. 3. <https://ec.europa.eu/eip/agriculture/sites/default/files/eip-agri_brochure_climate-smart_agriculture_2021_en_web_final.pdf> (accessed 27.08.2025).

¹⁴ A Pinto, N Cenacchi, H-Y Kwon, J Koo, S Dunston, ‘Climate smart agriculture and global food-crop production’ [2020] 15(4) PLoS ONE <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0231764>.

¹⁵ Agriculture and climate change. Law and governance in support of climate smart agriculture and international climate change goals (FAO 2020) 106 <<https://openknowledge.fao.org/items/4907a55c-0418-47ba-8f21-5adac3df0787>> (accessed 27.08.2025).

кових газів, де це можливо¹⁶. Цей підхід поділяє FAO, що підтверджується інформацією, розміщеною на офіційному сайті цієї організації¹⁷.

Розглянемо докладніше зміст зазначених векторів. Перший спрямований на стале підвищення продуктивності сільського господарства без здійснення негативного впливу на навколишнє середовище. Забезпечується шляхом стійкої інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Другий – має на меті нарощувати здатність фермерів адаптуватися та процвітати в умовах довгострокових стресів (глобального потепління. – *Авт.*). Особлива увага приділяється захисту екосистемних послуг. Третій – передбачає зменшення викидів парникових газів на кожну калорію або кілограм продуктів харчування, що виробляються. Забезпечується шляхом уникнення вирубки лісів у сільському господарстві. Управління ґрунтами і лісами має здійснюватися так, щоб максимізувати їх потенціал щодо поглинання викидів вуглекислого газу (CO₂)¹⁸. Тобто основна мета CSA полягає в забезпеченні продовольчої безпеки, адаптації сільського господарства до змін клімату з одночасним пом'якшенням негативного впливу процесу виробництва сільськогосподарської продукції на навколишнє природне середовище.

На вже згадуваній вище Гаазькій конференції було презентовано і Дорожню карту CSA, яка, у т. ч., передбачала: стійку інтенсифікацію сільського господарства; ландшафтний підхід та агролісомеліорацію; збір і збереження води; боротьбу зі шкідниками та хворобами; управління ґрунтом та поживними речовинами; посіви; генетичні ресурси; створення ланцюгів виробництва, переробки та постачання; поводження з відходами; управління ризиками; надання послуг у сфері наукових досліджень, освіти і підвищення кваліфікації; залучення громадськості, засобів масової інформації та сприяння діалогу між зацікавленими сторонами; обмін знаннями, покращення доступу до інформації і передачі технологій¹⁹. Отже, можна скласти уявлення про ключові напрями забезпечення розвитку CSA.

Сьогодні CSA підтримується Стратегічною програмою Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН на 2022–2031 рр., серед пріоритетних напрямів якої визначено “краще довкілля”²⁰. У його рамках передбачається забезпечення трансформації та стійкості агропродовольчих систем для досягнення цілей сталого розвитку та Паризької угоди шляхом впровад-

¹⁶ Climate-smart agriculture. Sourcebook (FAO 2013) <<http://www.fao.org/3/i3325e/i3325e.pdf>> (accessed 27.08.2025).

¹⁷ Climate-Smart Agriculture <<https://www.fao.org/climate-smart-agriculture/en>> (accessed 27.08.2025).

¹⁸ What is climate-smart agriculture? <<https://web.archive.org/web/20220326002410/https://csa.guide/csa/what-is-climate-smart-agriculture>> (accessed 27.08.2025).

¹⁹ Summary report, 31 October – 5 November 2010. Global Conference on Agriculture, Food Security and Climate Change <<https://enb.iisd.org/events/global-conference-agriculture-food-security-and-climate-change/summary-report-31-october-5/>> (accessed 27.08.2025).

²⁰ Strategic Framework 2022–31 (Food and Agriculture Organization of the United Nations 2021) 16 <<https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/29404c26-c71d-4982-a899-77bdb2937eef/content>> (accessed 27.08.2025).

ження кліматично орієнтованих сільськогосподарських практик, політик та програм.

В українському законодавстві термін “CSA” до недавнього часу не вживався. Першим документом, у якому пропонувалося впровадження цієї практики господарювання, став проєкт Стратегії адаптації до зміни клімату сільського, лісового та рибного господарств України до 2030 р., розроблений у 2019 р.²¹ Така діяльність мала охоплювати: 1) постійну оцінку та моніторинг впливу змін клімату на сільське господарство в розрізі регіонів і природно-кліматичних зон; 2) забезпечення стійкого і кліматично розумного управління земельними, водними ресурсами і біорізноманіттям (що передбачає, зокрема, оцінку впливу зміни клімату на ґрунти, водні резервуари і біорізноманіття); 3) впровадження технологій, практик і процесів для адаптації до змін клімату (наприклад, виведення нових сортів культур і порід тварин вітчизняної селекції, адаптованих до змінених кліматичних умов, підтримка дрібнотоварних виробників). Але, оскільки згаданий документ так і не був прийнятий, ці заходи не були реалізовані. Цікаво, що ця Стратегія розроблялася згідно з Планом заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р.²², затвердженим розпорядженням уряду від 6 грудня 2017 р. № 878-р. Натепер необхідність прийняття подібного документа зберігається. Так, Операційним планом заходів з реалізації у 2024–2026 рр. Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 р.²³, затвердженим розпорядженням уряду від 30 травня 2024 р. № 483-р., на Мінагрополітики і Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм покладено обов’язок розроблення та подання Кабінету Міністрів пропозицій щодо програмного документа (з питань планування) адаптації сільського господарства до зміни клімату (термін виконання – 2026 р.). Це, на нашу думку, свідчить про неефективність прийняття нормативно-правових документів стратегічного або концептуального характеру. Адже виконання їх положень на практиці стає не обов’язковим.

Легальне визначення кліматично раціонального сільського господарства (в оригіналі – “Climate Smart Agriculture”, CSA) закріплено у Протоколі про

²¹ Стратегія адаптації до зміни клімату сільського, лісового та рибного господарств України до 2030 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України (Проект) <https://www.uahhg.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Стратегія-адаптації-до-зміни-клімату-сільського-лісового-та-рибного-господарств-України-до-2030-року_29.05.19.pdf> (дата звернення 27.08.2025).

²² Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.12.2017 № 878-р (втратило чинність на підставі розпорядження КМУ № 483-р від 30.05.2024) <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2017-%D1%80#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

²³ Операційний план заходів з реалізації у 2024–2026 роках Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 р., затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р. № 483-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2024-%D1%80#n178>> (дата звернення 27.08.2025).

сталий розвиток сільського господарства та сільської місцевості до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат²⁴, до якого Україна приєдналася на підставі Закону України від 2 грудня 2020 р.²⁵ Воно передбачає комплексний підхід до вирішення взаємопов'язаних проблем продовольчої безпеки і зміни клімату, який спрямований на: 1) стаке підвищення продуктивності праці на 2) стійких системах сільського господарства та з метою продовольчої безпеки шляхом вжиття заходів з адаптації до змін клімату, а також на 3) видалення парникових газів (пом'якшення наслідків змін клімату) (п. 3 ст. 3 Протоколу). Слід звернути увагу, що, з одного боку, цей документ має локальний характер – його дія поширюється на визначену територію, з іншого – зміст процитованого поняття є практично тотожним тому, що запропоновано FAO. Більше того, у проєкті Методичних рекомендацій для здійснення оцінки ризиків і вразливості соціально-економічних секторів і природних складових до зміни клімату, розробленому Міндовкілья²⁶, також міститься поняття CSA, яким оперує FAO. Тож слід звернути увагу на прийняття таких двох документів стратегічного характеру, як Національна економічна стратегія на період до 2030 р.²⁷, затверджена урядовою постановою від 3 березня 2021 р. № 179, і Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 р., схвалена розпорядженням КМУ від 15 листопада 2024 р. № 1163-р. Перший, визначаючи, у т. ч., стратегічний курс політики держави у сфері розвитку агропромислового сектору, передбачає, зокрема: поступове узгодження державної аграрної політики із Зеленим курсом ЄС (EU Green Deal) у сільському господарстві; запровадження національного звіту про рівень викидів парникових газів під час виробництва та обігу сільськогосподарських культур (за стратегічною ціллю 1 “Забезпечення стимулюючої та дорадчої аграрної політики”); поширення застосування методів органічного виробництва і використання біотехнологій, “кліматично розумного” сільського та лісового господарства зі скороченням викидів парникових газів та адаптацією до зміни клімату (за стратегічною ціллю 4 “Збалансування виробництва високо- та низькомаржинальних продуктів для збільшення прибутковості сектору”). На жаль, як слушно зазначається у науковій літературі, станом на березень 2024 р. (і до цього часу. – *Авт.*) не розроблено плану заходів із реалізації зазначеної Стратегії, що утруднює чи навіть унеможлиблює досягнення її цілей. За від-

²⁴ Протокол про сталий розвиток сільського господарства та сільської місцевості до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат від <12 жовтня 2017 р.> (дата звернення 27.08.2025).

²⁵ Про приєднання до Протоколу про сталий розвиток сільського господарства та сільської місцевості до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат: Закон України від 02.12.2020 № 1038-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-20#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

²⁶ Методичні рекомендації для здійснення оцінки ризиків та вразливості соціально-економічних секторів та природних складових до зміни клімату. С. 94 (Проект) <<https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/386nd1.pdf>> (дата звернення 27.08.2025).

²⁷ Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 р.: постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

сутності чітко визначених строків, виконавців тих чи інших заходів зацікавленим суб'єктам неможливо визначити ефективність Стратегії, оперативно зреагувати на необхідність змін²⁸. Другий містить стратегічну ціль 5 “Кліматично орієнтоване сільське господарство”: пом'якшення наслідків змін клімату та адаптація до них. Із цього формулювання випливає, що законодавець вважає за необхідне забезпечити розвиток CSA як практики господарювання, що позитивно впливає на навколишнє природне середовище та адаптована до змін клімату. Зазначене відповідає міжнародному підходу до розуміння CSA. Крім того, останнє розглядається як один із напрямів (поряд із водопостачанням для зрошення земель; органічним виробництвом; циркулярною біоекономікою; біоенергетикою; запобіганням утворенню відходів), які мають бути виконані для реалізації завдання щодо сприяння пом'якшенню наслідків змін клімату та адаптації до них. При цьому реалізація вищезгаданої стратегічної цілі передбачає досягнення таких індикаторів, як частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом у загальній площі сільськогосподарських угідь; обсяг використаних або перероблених відходів сільського господарства; обсяг використаних або перероблених відходів харчової промисловості, визначених як “bio-waste” Директивою Європейського Парламенту і Ради 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 р. про відходи та про скасування деяких директив²⁹. У цьому контексті є не зовсім зрозумілим, чому законодавець виділяє саме вказані індикатори. Адже вони відображають стан розвитку органічного виробництва і циркулярної біоекономіки та опосередковано стосуються CSA. На нашу думку, виходячи із загальноприйнятого розуміння змісту CSA, такими індикаторами можуть стати, наприклад, рівень продуктивності сільськогосподарського виробництва; рівень викидів парникових газів у процесі його здійснення. Звісно, реалізація положень цієї Стратегії передбачає необхідність створення відповідних правових механізмів. Більше того, законодавство, яким регулюються виробничі відносини в аграрному секторі економіки, включаючи використання природних ресурсів виробниками сільськогосподарської продукції, має будуватися на засадах CSA. З цією метою, необхідними, на нашу думку, є розробка і прийняття концепції розвитку вказаної системи господарювання³⁰.

Щодо фінансових ресурсів, які мають бути спрямовані на підтримку розвитку CSA, то вони, на жаль, відсутні. Так, у проєкті Плану відновлення

²⁸ T Novak, V Melnyk, I Kovalchuk, A Pakhomova, O Nastina, ‘Legal Support for Sustainable Agroecological Development: Evidence from Ukraine’ [2024] 13(2) European Journal of Sustainable Development 254.

²⁹ Директива Європейського Парламенту і Ради 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 р. про відходи та про скасування деяких директив <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-08#Text> (дата звернення 27.08.2025).

³⁰ О Гафурова, ‘Кліматично розумне сільське господарство як складова принципу екологізації сільськогосподарського виробництва’, *П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Одеса, 10–13 червня 2021 р.)* (Гельветика 2021) 27.

України “Нова аграрна політика”, розробленому Національною радою з відновлення України від наслідків війни, звертається увага на необхідність стимулювання аграріїв до впровадження технологій для скорочення викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату і вказується, що на реалізацію відповідної програми підтримки орієнтовно потрібно 167 млрд грн (5,6 млрд доларів США)³¹. При цьому не планується виділення коштів з Державного бюджету України, а очікується, що вони надійдуть від міжнародних фінансових організацій. На нашу думку, ставлячи вирішення зазначених проблем у залежність від фінансових ресурсів іноземних донорів, фактично визнається, що: по-перше, в умовах повномасштабної війни Україна не може виконати взяті на себе міжнародні зобов’язання щодо зменшення рівня викидів парникових газів; по-друге, незважаючи на критичну ситуацію, в якій опинилася аграрна галузь, вирішення питання її адаптації до зміни клімату не є пріоритетним для нашої держави.

Відтак убачається за доцільне розробити загальнодержавну цільову програму агроекологічного розвитку України, в основу якої має бути покладена концепція CSA. Така програма має бути розрахована на довгостроковий період і затверджуватися законом. Відповідальність за її виконання слід покласти на Мінагрополітики.

Висновки. CSA є підходом, визнаним на міжнародному рівні, який сприяє забезпеченню продовольчої безпеки, ефективному функціонуванню сільськогосподарського виробництва в умовах зміни клімату і зменшенню його негативного впливу на довкілля. CSA спрямоване на вирішення трьох основних завдань: 1) стабільне підвищення продуктивності та дохідності сільського господарства; 2) його адаптація до зміни клімату; 3) скорочення та/або усунення викидів парникових газів. Відповідно законодавство, яким регулюються виробничі відносини в аграрному секторі економіки, включаючи використання природних ресурсів сільськогосподарськими товаровиробниками, має будуватися на засадах CSA. З цією метою необхідною, на нашу думку, є розробка і прийняття концепції розвитку вказаної системи господарювання.

Для забезпечення розвитку CSA важливим є заохочення суб’єктів господарювання до впровадження методів ведення сільськогосподарського виробництва, спрямованих на збереження природних ресурсів і мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище (мінімальний чи нульовий обробіток ґрунту, дотримання сівозмін, точне землеробство, надання переваги органічним добривам тощо) та застосування технологій, що сприяють здійсненню сільськогосподарської діяльності в умовах зміни клімату (адаптовані сорти рослин і породи тварин, нові технології вирощування

³¹ Проект Плану відновлення України «Нова аграрна політика»: Матеріали робочої групи «Нова аграрна політика». Липень 2022. С. 16 <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf>> (дата звернення 27.08.2025).

тощо). Враховуючи те, що практики, які використовуються в рамках CSA, залежать від місцевих соціально-економічних і кліматичних умов, необхідною є розробка спеціальних науково обґрунтованих рекомендацій для аграріїв, проведення з ними роз'яснювальної роботи тощо.

Зважаючи на необхідність виконання міжнародних зобов'язань, а також на критичну ситуацію, в якій знаходиться аграрна галузь країни, убачається за доцільне прийняття довгострокової загальнодержавної цільової програми агроекологічного розвитку України, в основу якої має бути покладена концепція CSA.

REFERENCES

Bibliography

Journal articles

1. Novak T, Melnyk V, Kovalchuk I, Pakhomova A, Nastina O, 'Legal Support for Sustainable Agroecological Development: Evidence from Ukraine' [2024] 13(2) European Journal of Sustainable Development 254.
2. Pinto A, Cenacchi N, Kwon H-Y, Koo J, Dunston S, 'Climate smart agriculture and global food-crop production' [2020] 15(4) PLoS ONE <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0231764>.

Conference papers

3. Hafurova O, 'Klimatychno rozumne silske hospodarstvo yak skladova pryntsypu ekolohizatsii silskohospodarskoho vyrobnytstva', *P'iate zibrannia fakhivtsiv sporidnennykh kafedr z problem ahrarnoho, zemelnoho, ekolohichnoho, pryrodoresurnoho prava ta alternatyvnoi enerhetyky: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (m. Odesa, 10–13 chervnia 2021 r.)* (Helvetyka 2021) 27 (in Ukrainian).
4. Yermolenko V, Martyn A, 'Suchasni ahroekolohichni vyklyky u konteksti yikh vplyvu na planuvannya vykorystannia zemel', *Pershii naukovi chytannia z suchasnykh problem zemelnoho, ahrarnoho ta ekolohichnoho prava kriz pryzmu tvorchoi spadshchyny profesora Vasylia Luk'ianovycha Muntiana: zb. tez naukovykh dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv, 4 kvitnia 2024 r.)* (V Nosik (red), Vydavets Lysenko M. M. 2024) 45 (in Ukrainian).

Websites

5. Agriculture and climate change. Law and governance in support of climate smart agriculture and international climate change goals (FAO 2020) 106 <<https://openknowledge.fao.org/items/4907a55c-0418-47ba-8f21-5adac3df0787>> (accessed 27.08.2025).
6. Climate-smart agriculture (Feb 26, 2024) <<https://www.worldbank.org/en/topic/climate-smart-agriculture>> (accessed 27.08.2025).
7. Climate-Smart Agriculture <<https://www.fao.org/climate-smart-agriculture/en>> (accessed 27.08.2025).
8. Climate-smart agriculture. Solutions for resilient farming and forestry. European Commission. P. 3. <https://ec.europa.eu/eip/agriculture/sites/default/files/eip-agri_brochure_climate-smart_agriculture_2021_en_web_final.pdf> (accessed 27.08.2025).
9. Climate-smart agriculture. Sourcebook (FAO 2013) <<http://www.fao.org/3/i3325e/i3325e.pdf>> (accessed 27.08.2025).
10. Strategic Framework 2022–31 (Food and Agriculture Organization of the United Nations 2021) 16 <<https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/29404c26-c71d-4982-a899-77bdb2937eef/content>> (accessed 27.08.2025).

11. The State of Food Security and Nutrition in the World 2024. Financing to end hunger, food insecurity and malnutrition in all its forms. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Fund for Agricultural Development, United Nations Children's Fund World Food Programme, World Health Organization, 2024. P. 11 <<https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/d5be2ffc-f191-411c-9fee-bb737411576d/content>> (accessed 27.08.2025).
12. What is climate-smart agriculture? <<https://web.archive.org/web/20220326002410/https://csa.guide/csa/what-is-climate-smart-agriculture>> (accessed 27.08.2025).
13. Ahrarnyi Rubikon: Yak zmina klimatu perekroiue silske hospodarstvo? (20.02.2025) <<https://mepr.gov.ua/agrarnyj-rubikon-yak-zmina-klimatu-perekroyuye-silske-gospodarstvo>> (accessed 27.08.2025) (in Ukrainian).
14. Vitalii Koval: Za otsinkoiu Svitovoho banku, priami zbytky v ahrosektori sklaly – 11,2 mlrd dolariv (25 liutoho 2025 roku) <<https://minagro.gov.ua/news/vitalii-koval-za-otsinkoiu-svitovoho-banku-priami-zbytky-v-ahrosektori-sklaly-112-mlrd-dolariv?v=67bdc67383c46>> (accessed 27.08.2025) (in Ukrainian).
15. Vplyv rosiiskoi viiny v Ukraini na klimat. 24 liutoho 2022-23 liutoho 2024. Initsiatyva z obliku vykydiv parnykovykh haziv vnaslidok viiny <<https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/vpluv-ros-viyny-na-klimat2024s.pdf>> (accessed 27.08.2025) (in Ukrainian).

Olena Hafurova

LEGAL BASIS OF THE DEVELOPMENT OF CLIMATE SMART AGRICULTURE IN UKRAINE

ABSTRACT. The article provides a scientific and theoretical analysis of the legal basis of the development of Climate Smart Agriculture in Ukraine.

It is noted that Climate Smart Agriculture is an internationally recognized approach that contributes to ensuring food security, the effective functioning of agricultural production in the context of climate change and reducing its negative impact on the environment. Such economic practice is aimed at solving three main tasks: 1) a stable increase in agricultural productivity and profitability; 2) its adaptation to climate change; 3) reduction and/or elimination of greenhouse gas emissions. Accordingly, the legislation regulating production relations in the agricultural sector of the economy, including the use of natural resources by agricultural producers, should be built on the principles of Climate Smart Agriculture. Taking into account the above, it is concluded that it is necessary to draft and adopt a Concept for the development of Climate Smart Agriculture, as well as a long-term National Target Program for Agroecological Development of Ukraine, which should be based on the above Concept.

It is argued that it is important to encourage business entities to implement methods of Climate Smart Agriculture. Given that their application depends on local socio-economic and climatic conditions, it is proposed to draft special scientifically based recommendations for farmers, conduct explanatory work with them, etc.

KEYWORDS: climate smart agriculture; greenhouse gases; climate change; environmental safety; food security; agricultural production; agroecological development; sustainable development of rural areas; natural resources.